

УДК 338.242.4

Є.В. Нікішин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України

Досліджено взаємозв'язок і взаємовплив елементів стратегії продовольчої безпеки регіону. Створено алгоритм побудови стратегії продовольчої безпеки регіону. Уточнено взаємовплив елементів системи регулювання продовольчого ринку.

Ключові слова: продовольча безпека регіону, стратегія продовольчої безпеки, схема, критерій.

Е.В. Никишин
*аспірант кафедри управління
фінансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Формирование стратегии продовольственного обеспечения региона как фактора экономической безопасности Украины

Исследована взаимосвязь и взаимовлияние элементов стратегии продовольственной безопасности региона. Создан алгоритм построения стратегии продовольственной безопасности региона. Уточнено взаимовлияние элементов системы регулирования продовольственного рынка.

Ключевые слова: продовольственная безопасность региона, стратегия продовольственной безопасности, схема, критерий.

Y.V. Nikishyn
*Postgraduate student, Department of Financial
and Economic Security Management
«KROK» University*

Formation of strategy of food provision of the region as a factor of economic security of Ukraine

Interrelationship and interaction of elements of the strategy of food security in the region were investigated. Algorithm of construction of a food security strategy in the region was created. The mutual influence of the system regulation elements of the food market was clarified.

Keywords: food security in the region, food security strategy, the scheme, criteria.

Постановка проблеми

Продовольча безпека регіону є фундаментальною засадою для економічної безпеки країни. Тому управління станом продовольчої безпеки, стратегія якої повинна визначатися і направлятися державою, повинна поєднуватися з направленням коштів державного бюджету в розвиток галузі, стан якої визначає соціальний стан країни загалом. Обсяги, масштаби завдань, тривалість тимчасової перспективи їх здійснення з одночасними віддаленими в часі наслідками і результатами стратегії роблять унікальною роль держави, яка в цій діяльності за жодних умов не може бути замінена іншими суб'єктами господарювання. Однак, розуміння цього ще не повною мірою відбивається у державній політиці. «Державі потрібно переглянути ідеологію і пріоритети інноваційно-інвестиційної політики. Не може успішно розвиватися аграрний сектор економіки, якщо його підтримка з державного бюджету обмежується 3-3,5% загальних видатків. При некерованому ринку ... в умовах ринкової стихії сільськогосподарські підприємства у своїй більшості неспроможні забезпечувати необхідні нагромадження для простого та розширеного відтворення, активізації інноваційної та інвестиційної діяльності» [1, с. 315].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковими основами управління агропромисловими і продовольчими системами державного та регіонального рівнів, дослідженням питань продовольчої безпеки займалися відомі світові вчені: Л. Канторович [2], А. Маршалл, Амартія К. Сен [3] та інші. Серед українських авторів, які зробили значний внесок у теорію і практику організації та управління продовольчим забезпеченням держави та її регіонів, слід виділити, зокрема, Г. Балабанова [4], Л. Дейнеко [5], Н. Коваленко, І. Лукінова [6], Л. Мельника [7], М. Ромащенко [8], П. Саблука [1], В. Трегобчук [9] та інших. Серед зарубіжних теоретиків питаннями продовольчого забезпечення регіонів займалися вчені В. Балабанов [11], Є. Серова та інші. Основи відтворювального підходу до аналізу регіональної економіки, специфіки регіональних ринків досліджено в працях А. Маршалової [12], А. Новосолова [12], В. Овчиннікова та інших. Однак державне управління продовольчою безпекою в Україні та в інших країнах ще не досконале.

Аналізуючи проблеми продовольчої самодостатності Черкаського регіону, Л. Германенко вважає, що нерегульованими проблемами є: «відсутність чіткого розподілу повноважень і відповідальності між центральними та регіональними органами влади, недосконалість організаційно-правових і організаційно-функціональних структур управління агрокомплексом, нерозвиненість ефективної біржової торгівлі, мережі оптових продовольчих ринків, іпотеки і в цілому земельних відносин. Недосконалість інституту фермерства і об'єктивне заповнення цієї ніші особистими селянськими господарствами є сьогодні найважливішою проблемою в організаційно-управлінському блоці» [12, с. 70]. На жаль, вказані проблеми управління властиві сільськогосподарському виробництву не тільки в окремих регіонах, а й для України в цілому.

Недоліки державного і регіонального управління та контролю стану продовольчого забезпечення підтверджують актуальність теми статті.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дослідження системи управління продовольчим забезпеченням регіонального рівня як складової частини економічної безпеки є актуальною та мало розробленою науково-методологічною та організаційною проблемою, що полягає у формулюванні загальних принципів стратегії забезпечення продовольчої без-

пеки регіону, виявлення основних аспектів і розроблення алгоритму побудови цієї стратегії.

Формулювання цілей статті

Мета наукової статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ стратегії продовольчого забезпечення регіону, побудові загальної схеми створення стратегії та контролю продовольчої безпеки на регіональному рівні.

Вклад основного матеріалу дослідження

Продовольча безпека регіону – це стан взаємопов’язаних систем виробництва, зберігання і розподілу основних продуктів харчування, які потребують стратегічної державної підтримки та управління, і, при врахуванні особливостей використання природних ресурсів і продуктивних сил регіону, у своїй сукупності здатні протягом усіх циклів відтворення сільськогосподарської продукції, незалежно від виникаючих внутрішніх і зовнішніх загроз і соціально-економічного стану, забезпечувати стабільність розвитку, відносну економічну автономність і достатній рівень споживання життєво важливих продуктів харчування, який гарантує потреби здорового та активного життя, відповідає рекомендованим медичним нормативам обсягу, якості та раціону споживання за умови фізичної та економічної доступності продовольства всім верствам населення.

З цього визначення випливає, що стратегія продовольчого забезпечення повинна бути складовою частиною загальнодержавної економічної стратегії. Однак продовольча безпека країни, в силу її складності й тісного взаємозв’язку продовольчих систем регіонів, є багатокомпонентною та мультифакторною системою, яка важко оптимізується та нормалізується для завдань управління. Тому визнається необхідним здійснювати побудову стратегії продовольчої безпеки на регіональному рівні, що дає змогу повністю враховувати особливості й тенденції ризиків і загроз, оперативно вирішувати питання управління такою системою при загальному підпорядкуванні стратегії інтересам національної безпеки.

Для побудови стратегії продовольчої безпеки регіону базовими принципами, що зберігають свою актуальність і в наш час, є основоположні та концептуальні критерії, виражені в Плані дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства в Римі [13] ще в 1996 році. Базуючись на цих принципах, продовольча безпека почала розвиватись як наука. Коротко їх можна викласти так:

1) фізична і економічна доступність, відповідність та адекватність продовольчих поставок, які мають на меті задоволення енергетичних і продовольчих потреб усіх соціальних груп населення (мета 2.3);

2) автономність, стійкість і економічна самостійність продовольчої системи (продовольча незалежність) (мета 2.1, 5.1, 5.3);

3) надійність, тобто здатність продовольчої системи мінімізувати вплив сезонних, погодних та інших коливань на постачання продовольством населення всіх регіонів країни (зобов’язання 3, мета 3.4);

4) стійкість, що означає, що продовольча система розвивається в режимі розширеного відтворення (мета 6.2) [13, с. 5-7].

Основою стратегії продовольчої безпеки регіону та регулювання продовольчого ринку повинна стати державна доктрина продовольчої безпеки, на підставі якої будуть формуватися фундаментальні науково обґрунтовані принципи політики у сфері АПК. Власна аграрна політика регіонів повинна реалізовуватися з урахуванням загальнодержавних завдань і цілей, економічних, соціальних, природно-кліматичних і демографічних особливостей регіону з метою стабілізації його продовольчої безпеки та країни в цілому.

Стратегія продовольчої безпеки повинна реалізовуватися шляхом здійснення низки взаємопов'язаних політик, із яких найбільш важливими є: соціально-економічна, цінова, фінансово-економічна, виробничо-промислова, протекціоністська, митна і податкова, еколого-санітарна, інформаційно-маркетингова. У своїй діяльності дії цих, збалансованих між собою і пов'язаних єдиною метою, політик здійснюють контроль і забезпечення продовольчої безпеки регіону, а також управління і контроль діяльності з упровадження цієї стратегії на регіональному рівні. Упровадження стратегії продовольчої безпеки регіону повинно здійснюватися за такими напрямками:

1. Виробництво якісних продуктів харчування. Населення Києва та Київської області в цілому можна віднести до таких, які на початку 2013 р. в основному жили за межею бідності і не могли повноцінно харчуватися якісними продуктами відповідно до науково обґрунтованих норм споживання. Задовольняючи потреби в харчуванні, жителі регіону порушують вимоги раціонального харчування згідно з науково встановленими нормами, змушені споживати неякісні, але більш дешеві, небезпечні для здоров'я продукти харчування. За даними загальнодержавної комплексної програми «Добробут через аграрний розвиток України» нині переважна більшість вітчизняних продуктів харчування не відповідає показникам якості та безпеки: 50% м'ясопродуктів, 70% молокопродуктів, 60% – хлібобулочних і кондитерських виробів і 72% риби [7, с. 188].

2. Організація оптової та роздрібної торгівлі. У силу низької економічної самостійності та постійного дефіциту обігових коштів, сільгоспвиробники змушені збувати свою продукцію за цінами, які диктують їм переробники сільськогосподарської продукції, посередники і великі торгові мережі. Створення досконалої системи оптової та роздрібної торгівлі зменшить цю залежність і сприятиме підвищенню продовольчої безпеки.

3. Організація державного і недержавного продовольчого резерву. Створення запасів продовольства на державному та регіональному рівнях визначає продовольчу безпеку регіону. Значення цих запасів важко переоцінити. Так, створені напередодні війни 1941-1945 рр., запаси дали змогу не тільки вирішувати проблеми забезпечення продовольством населення країни в умовах втрати основних територій агропромислового виробництва, а й провести посівні кампанії 1941-1943 років.

4. Створення платоспроможного попиту населення. Одним із пріоритетних напрямів забезпечення продовольчої безпеки регіону є боротьба з бідністю, що особливо наголошується в Римській декларації про всесвітню продовольчу безпеку від 13 листопада 1996 р.: «Бідність є основною причиною незабезпечення продовольчої безпеки, а стійкий прогрес у справі викорінення бідності є вирішальним фактором поліпшення доступу до продовольства» [13, с. 2].

5. Підтримка сільгосптоваровиробників. Про необхідність такої підтримки прямо заявляється в Римській декларації 1996 р.: «Мета 3.5: Розробляти і впроваджувати комплексні стратегії розвитку сільських районів з високими і низькими потенційними можливостями, інфраструктурою, організаціями та послугами на підтримку розвитку сільських районів і забезпечення продовольчої безпеки домашніх господарств, щоб збільшити місцеві виробничі можливості фермерів, працівників рибного і лісового господарства, а також всіх тих, хто активно зайнятий в продовольчому секторі» [13, с. 7].

6. Організація логістики. Успішна діяльність із забезпечення продовольчої безпеки неможлива без чітко структурованої та збалансованої логістики. Планування, контроль і управління пакуванням, транспортуванням, зберіганням

та іншими операціями, здійснюваними в процесі доведення продовольства до торгового чи виробничого підприємства, істотно впливають на продовольчу безпеку, оскільки на цьому етапі відбуваються масовані втрати. Як відзначає академік УААН М. Ромащенко, «... через недосконалість технологій збирання, післязбиральної доробки, зберігання та логістики фактична річна норма споживання овочів в Україні складає близько 100 кг на людину, тобто майже вдвічі нижче, ніж у країнах ЄС» [8, с. 4].

Ці напрями діяльності забезпечують економічні, соціальні та гуманітарні атрибути продовольчої безпеки відповідно до завдань з її гарантування. Економічний атрибут продовольчої безпеки включає в себе економічну та фізичну доступність продовольства, які забезпечуються економікою регіону; соціальний атрибут складається з науково обґрунтованого раціону харчування, який спільно з економічною доступністю визначають життя суспільства; якість харчування, спільно з науково обґрунтованим раціоном харчування є гуманітарним атрибутом, який забезпечує якість життя індивідуума. Взаємодія складових частин і чинників продовольчої безпеки визначають функції управління і контролю, обсяги і напрями забезпечення стратегії продовольчої безпеки регіону, а також формулює завдання та визначає напрями забезпечення ресурсами для організації діяльності з запровадження стратегії продовольчої безпеки регіону. Необхідно визначити, що одним із основних елементів управління є контроль системи продовольчого забезпечення та стану економічної безпеки регіону. Постійність контролю забезпечує своєчасність виявлення відхилень від встановлених критеріїв, аналіз причин, корекцію та розроблення заходів із досягнення поставленої мети. Таким чином, можна стверджувати, що повнота і своєчасність контролю гарантує здійснення загальної стратегії продовольчої безпеки регіону. Взаємозв'язок елементів стратегії продовольчої безпеки регіону подано на рисунку 1.

Рис. 1. Стратегія продовольчої безпеки регіону та регулювання продовольчого ринку, складові та атрибути безпеки, напрями впровадження та взаємозв'язки між ними

Джерело: авторська розробка за матеріалами [14, с. 191]

Деякий прогрес, що намітився останніми роками в зростанні виробництва продовольства, не усуває загрози і ризики, пов'язані з відсутністю системного стратегічного підходу контролю ситуації стану продовольчої безпеки. Як три-можні фактори потрібно відзначити перехід від великотоварного виробництва до низькопродуктивного і малопотужного фермерського та індивідуального; ліквідацію системи забезпечення виробників сортовим районованим насінням, племінним молодняком худоби і птиці тощо; відсутність системи гарантованих закупок виробленої продукції державою і підприємствами, системи контролю використання орних земель, їх належної експлуатації; деградацію інфраструктури агропромислового комплексу, системи логістики. Тому формування стратегії продовольчого забезпечення регіону повинно включати такі чинники:

1) характеристика місця продовольчої безпеки в стані економічної безпеки регіону;

2) оцінка зовнішніх і внутрішніх загроз продовольчій безпеці;

3) визначення та моніторинг ключових факторів, що впливають на стійкість соціально-економічного та фінансового станів на коротко- і середньострокову перспективу;

4) визначення критеріїв і показників стану продовольчої безпеки регіону;

5) розроблення комплексної моделі стратегії, яка включає механізми управління, контролю та дії на фактори, що впливають на стан економічної безпеки;

6) напрями діяльності з реалізації стратегії;

7) прогнозування розвитку стану продовольчої безпеки [15, с. 166].

Алгоритм формування стратегії продовольчої безпеки регіону складається з двох стадій. Перша, організаційна стадія побудови стратегії продовольчої безпеки, полягає в аналізі стану економічної безпеки регіону, визначенні його природних ресурсів, ступені їх розробленості та особливостей соціально-економічного розвитку, потенціалу регіону та його значення в державі; виявленні стану продовольчої безпеки, що полягає у визначенні її ключових факторів і граничних критеріїв, розробленні стратегії на підставі побудованої економетричної моделі та заходів із її впровадження. Друга, функціональна стадія побудови стратегії продовольчої безпеки, полягає в розробленні основних параметрів системи контролю та їх критеріїв, що дають змогу оперативно оцінювати стан продовольчої безпеки та приймати адекватні рішення стосовно зміни деяких параметрів стратегії. На підставі характеру змін параметрів системи роблять прогнози щодо тенденцій розвитку і вносять корегування в елементи стратегії, що впливають на зміну тенденцій. Необхідним елементом стратегії є оцінка економічного ефекту від упровадження стратегії та визначення доцільності стратегії в цілому. Алгоритм побудови стратегії представлений на рисунку 2.

Стратегія розроблення системи контролю продовольчої безпеки регіону (п. 4. рис. 2) повинна містити такі напрями:

1. Оцінка структурно-функціонального стану.

2. Розроблення заходів стимулювання виробництва продовольства.

3. Визначення ступеня рівноважності виробництва, постачання та споживання.

4. Розроблення оптимального регіонального продовольчого балансу з урахуванням соціально-економічного становища населення регіону.

5. упровадження соціально-економічних заходів зі збереження рівноважного стану структури суспільства.

Оскільки побудова стратегії є багатокомпонентним та мультифакторним завданням, то кожний етап потрібно завершувати висновками з визначенням подальших шляхів розроблення та впровадження стратегії.

Рис. 2. Алгоритм формування стратегії продовольчої безпеки регіону

Джерело: авторська розробка

Важливе зауваження: як доводить практика, саме друга стадія здійснення стратегії вимагає найбільших зусиль із забезпечення та організації робіт, упровадження та виконання основних завдань, пов'язаних із роботою системи продовольчої безпеки регіону. Ця стадія вимагає найбільших витрат ресурсів і засобів при збереженні вимог системності управління, безперервності та дієвості контролю роботи. Недооцінка цих обставин часто призводить до втрати управління та деградації елементів стратегії. Зокрема, цим пояснюється незавершеність багатьох реформ у сільському господарстві.

В умовах розвитку ринкової економіки розроблення стратегії продовольчої безпеки на регіональному рівні залишається першочерговим завданням на шляху забезпечення економічної безпеки країни та потребує якісно нових підходів до свого вирішення.

Висновки

Аналіз розвитку агропромислового комплексу показує відсутність системного стратегічного планування, управління і контролю системи продовольчого забезпечення на регіональному рівні, що істотно знижує економічну безпеку країни.

Для побудови ефективної стратегії продовольчої безпеки регіону та регулювання його продовольчого ринку необхідно визначити принципи та систему її формування, яка повинна базуватися на принципах основоположної ролі продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки, урахуванні регіональних природних ресурсів, особливостей клімато-географічних умов, загроз і ризиків, факторів, що впливають на стійкість системи економічної безпеки.

Стратегія повинна включати розроблення комплексної політики, механізми управління, контролю та впливу на всі аспекти політики, а також прогнозування розвитку стану продовольчої безпеки.

Побудова стратегії продовольчої безпеки регіону повинна відбуватися за участі та управління держави, яка повинна забезпечувати організаційно-фінансове, економічне, юридично-правове та соціальне впровадження стратегії з метою гарантування стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва регіону, а також надійне забезпечення населення якісними продуктами. Державне управління стратегією продовольчої безпеки регіону повинно мати такі етапи: аналіз економічної безпеки та ситуації на продовольчому ринку; розроблення стратегії та організаційно-фінансове і правове забезпечення; створення системи контролю; прогнозування стану продовольчої безпеки; оцінка економічного ефекту від запровадження.

Схема стратегії продовольчої безпеки та регулювання продовольчого ринку регіону може бути використана для визначення критеріїв контролю стану системи продовольчого забезпечення, прогнозів щодо змін у його стані та стратегічного координування процесів забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Саблук П. Т. Організаційно-економічні напрями інноваційного переоснащення аграрного виробництва / П. Т. Саблук // Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України [Текст] : матеріали науково-практичної конференції. – К. : НТУУ «КПІ», 2003. – 434 с.
2. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов / Л. В. Канторович. – М. : Издательство АН СССР, 1960. – 348 с.
3. Амартья К. Сен. Экономическая взаимосвязь и мировая продовольственная проблема / Сен К. Амартья // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 2. – С. 8-15.
4. Балабанов Г. В. Трансформація структури сільськогосподарського виробництва України: регіональний аспект / Г. В. Балабанов, О. М. Кобзев, Г. В. Семенченко. – К. : UAPP/ПАП, 2000. – 29 с.

5. Дейнеко Л. В. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л. В. Дейнеко. – К. : Наукова думка, 2007 р. – 405 с.
6. Лукінов І. Економічні трансформації наприкінці ХХ ст. / І. Лукінов. – К. : 1997. – 428 с.
7. Мельник Л. Л. Продовольча безпека у національному вимірі / Л. Л. Мельник // Науковій праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – 2012. – Випуск 4. Том 2. – С. 184-190.
8. Ромащенко М. И. Состояние и перспективы развития овощеводства открытого грунта в Украине / М. И. Ромащенко, А. П. Шатковский // Овощеводство. – 2010. – № 5. – С. 3-6.
9. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері / В.М. Трегобчук, Н. М. Скурська, В. Д. Яровий, В. П. Прадун. – К. : Об'єдн. ін-т економіки НАН України, 2004. – 47 с.
10. Балабанов В. С. Аграрные отношения в условиях перехода к рынку / В. С. Балабанов. – М. : РСПИ, 1991. – 106 с.
11. Маршалова А. С. Основы теории регионального воспроизводства / А. С. Маршалова, Л. С. Новоселов. – М. : Экономика, 1998. – 192 с.
12. Германенко Л. М. Полісистемний аналіз продовольчої самодостатності Черкаського регіону / Л. М. Германенко. – Економіка та управління АПК : Зб. наук. праць. – Біла Церква, 2009. – Вип. 1 (66). – С. 65-71.
13. FAO. 1996. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action. World Food Summit 13-17 November 1996. – Rome. – 36 p.
14. Пушак Я. Я. Продовольча безпека держави та її регіонів: методичний аспект / Я. Я. Пушак, Г. В. Стричак // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 219. – С. 189-191.
15. Линник О. І. Стратегія економічної безпеки підприємства як фактор зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх загроз / О. І. Линник, Н. В. Артеменко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 67 (1040). – С. 159-169.

УДК 338.2

*О.С. Оношко
асистент кафедри
математичних методів та статистики,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аналіз системи показників економічної безпеки держави

У статті розглянуто методики розрахунку рівня економічної безпеки держави та вага складових економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, вагові коефіцієнти, оцінка рівня економічної безпеки, інтегральний індекс.

*О.С. Оношко
ассистент кафедры
математических методов и статистики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Анализ системы показателей экономической безопасности государства

В статье рассмотрены методики расчета уровня экономической безопасности государства и вес составляющих экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, весовые коэффициенты, оценка уровня экономической безопасности, интегральный индекс.